

ЗАСАДИ ПРАВОВОГО СПІЛКУВАННЯ В КОНСТИТУЦІЙНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ

Кожна людина, яка стикалася з правом і замислювалася над природою цього явища, визначала множинність значень, пов'язаних з його поняттям, одночасно існуючих у реальному житті. Ще римські юристи, намагаючись зрозуміти, що таке право і яка його роль у житті суспільства, звертали увагу на те, що воно не вичерпується яким-небудь одним змістом. Наприклад, з одного боку, право асоціюється із загальнообов'язковими правилами поведінки, а з другого – коли говорять «право», часто розуміють виправдану свободу людини діяти тим чи іншим чином. Раніше неупередженому й об'єктивному розумінню дійсної сутності права заважали пануючі в юридичній науці виключно догматичні уявлення, що переважно визначали право як завжди примусовий порядок, який довільно встановлюється вольовим актом держави.

Останнім часом усе більше вітчизняних і зарубіжних науковців визнають доцільність ви-

користання надбань правового спілкування – одного з актуальних методологічних підходів до розуміння права [Див.: 1; 2; 7; 8; 10; 13-15]. Правове ж спілкування дозволяє пов'язати правогенез не тільки з нормативно-державним волевиявленням, а й з необхідністю соціального визнання прийнятих державою актів, зрозуміти право і як логічно взаємопов'язану систему правових норм, і як систему правових комунікацій.

Сьогодні проблематика правового спілкування, безумовно, є новою для юридичної науки, а тому ще недостатньо розробленою. На даний час усі наукові пошуки стосуються переважно теоретичної сторони цього питання. Ось чому вбачається важливим довести на сторінках цієї статті, що ця ідея знаходить і практичне втілення. Так, наявністю примирних і погоджувальних процедур, відсутністю примусу в зайвих випадках характеризується майже все галузеве законодавство України, й, зокрема, його фундамен-

тальна галузь – конституційне законодавство.

Отже, перша ознака правового спілкування в межах останнього – це специфічність методу конституційного правового регулювання. Разом з владно-імперативними складниками знаходять застосування й диспозитивні засоби регламентації, в яких відбиваються властивості правового спілкування, оскільки правове регламентування в їх межах здійснюється переважно знизу. На його перебіг і процес впливає активність учасників відносин [1, с. 276], вільне висловлення їх поглядів, формування певних варіантів поведінки, досягнення порозуміння. До того ж Конституція України, як правовий акт найвищої юридичної сили в державі, є результатом консенсусу різних політичних сил, волі громадянського суспільства [11, с. 54], яка забезпечує його незалежність від держави й визначає гарантії проти незаконного її втручання в його справи, межі державного впливу на соціальні процеси [12, с. 6].

Найважливіші аспекти правового спілкування знайшли своє закріплення у статтях Основного Закону, у яких прописані такі принципи, як верховенство права (ст. 8); народний суверенітет (ст. 5); поділ влад на три гілки (ст. 6); визнання й гарантування місцевого самоврядування (ст. 7); сприяння держави розвитку етні-

чної, культурної, мовної й релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин (ст. 11); політична, економічна й ідеологічна багатоманітність (ст. 15); вибори й референдуми як основні форми народного волевиявлення (ст. 69). Всеукраїнські й місцеві вибори з процедурами обговорення передвиборних програм кандидатів, агітації й вирішення електоральних спорів за допомогою переговорів, поступок, посередництва та інших примирних процедур становлять своєрідний механізм узгодження інтересів різних соціальних груп і політичних сил, без чого неможливий управлінський консенсус в умовах багатонаціональної держави. За приклад можна навести утвердження у виборчому законодавстві принципів свободи виборів і політичного плюралізму (статті 6 і 11 Законів України «Про вибори народних депутатів України» [3; 2005. – № 38-39; Ст. 449], «Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів» [3; 2004. – № 30-31. – Ст. 382], «Про вибори Президента України» [3; 2004. – № 20-21. – Ст. 291]).

На користь конструкції правової комунікації також свідчать такі форми безпосередньої й представницької демократії, як всеукраїнські й місцеві референдуми

[3; 1991. – № 33. – Ст. 443], все-народні обговорення, дорадчі опитування, опитування громадської думки, референтні ініціативи, звернення, збори, мітинги, демонстрації, громадські слухання, накази виборців депутатам, звіти депутатів, громадські експертизи, органи самоорганізації населення, участь громадян в управлінні державними й громадськими справами й у роботі органів місцевого самоврядування на добровільних засадах (як експертів, спеціалістів, консультантів, громадських контролерів) тощо [6, с.61-136].

Визначальною рисою сучасної демократії є встановлення партнерських відносин між державою і громадянином. До важливих принципів підтримання гармонійних взаємовідносин між ними належать субсидіарність і солідарність, що виникають на підставі спільних зусиль суб'єктів державного управління і членів громадянського суспільства. За цих умов індивід користується всіма правами та свободами, вільно реалізує свої здібності, відчуває себе повноцінним суб'єктом політичного життя і сприймається як індивідуальність. Ось чому партнерство можна визначити як форму безпосередньої взаємодії автономних, рівноправних суб'єктів, спрямовану на спільне досягнення загального інтересу, яка характе-

ризується добровільністю, довірою, взаємним визнанням і взаємовідповідальністю. Це процес спільного пошуку рішення, яке задовольняло б кожного й виконувалося б ним. У цьому смислі партнерство – процес формування права, на всіх стадіях якого головними заходами вирішення проблем виступають переговори, угоди й політичний компроміс, що є можливим лише за наявності політичних і правових інститутів, якими є представницькі органи, судова влада тощо.

Предметом конституційного регулювання виступає також діяльність Конституційного Суду України [4, с.8]. Конституція України у ст. 147 і Закон «Про Конституційний Суд України» від 16 жовтня 1996 р. у ст.1 визначають його єдиним органом конституційної юрисдикції держави [3; 1996. – № 49. – Ст. 272]. В Україні завдяки роботі Конституційного Суду розглянуто чимало справ, пов'язаних з невідповідністю деяких нормативно-правових актів різного рівня Конституції України, і поновлено їх юридичне становище [9, с.115]. Отже, завдяки власній діяльності з офіційного тлумачення Конституції та законів України Конституційний Суд сприяє подоланню колізій у законодавстві, а також надає можливості праву реалізовувати свою функцію щодо запобігання конфліктам і суперечностям.

Діяльності Верховної Ради України також притаманні примірювальні й деліберативні процедури, як квінтесенція правового спілкування. Підтвердження цього можна знайти у Регламенті Верховної Ради України від 16 березня 2006 р. [3; 2006. – № 23-25. – Ст. 202], якому підкоряється вся її процедурна діяльність. Так, пункти 1 і 2 ст. 97 гл. 17, розд. IV Регламенту встановлюють, що розгляд законопроектів здійснюється за процедурою 3-х читань: (а) обговорення основних принципів, положень, критеріїв, структури законопроекту і прийняття його за основу; (б) постановити обговорення і прийняття законопроекту в другому читанні і (в) прийняття законопроекту, який потребує доопрацювання й узгодження в цілому. Інший приклад: положення п. 5 ст. 51 гл. 9, розд. II передбачають процедуру порозуміння особисто між народними депутатами за допомогою письмового звернення у відповідний комітет, до предмета відання якого належать питання регламенту, якщо один з депутатів порушував норми депутатської етики (приміром, виголошував образливі слова) на адресу іншого депутата або депутатської фракції.

Поступове набуття правом комунікативної природи сприяє розвитку України як сучасної європейської демократичної дер-

жави. Реальним кроком у цьому напрямку стало ухвалення 8 червня 1995 р. Конституційної угоди між Верховною Радою і Президентом «Про основні засади організації функціонування державної влади і місцевого самоврядування в Україні на період до прийняття нової Конституції України» [3; 1995. – № 18. – Ст. 133].

Ідеєю правової комунікації пронизано багато інститутів демократичної країни. Вона знаходить своє втілення й у діяльності політичних партій, які завдяки їй, з одного боку, виконують роль посередників, з'єднують ланки між громадянами і владою, а з другого – сприяють спілкуванню представників різних верств населення. Раніше класичне визначення партії вказувало, що ця громадська організація спирається на добровільний прийом членів, які мають на меті завоювання влади для свого керівництва й забезпечення активним членам відповідних умов для одержання певних матеріальних вигод чи особистих привілеїв або для того й іншого одночасно [5, с. 37]. Із цієї тези випливає, що політична партія була на сторожі інтересів певних соціальних груп. Демократичні перетворення в Україні, широке застосування виборчої процедури як однієї з форм представницької демократії, можливість отримати пріоритет на виборах законним шляхом транс-

формували всю політичну систему суспільства, в тому числі й партії. Для одержання перемоги партії намагаються представляти інтереси найширших верств населення, захищаючи не вузько групові інтереси, а ставлячи на порядок денний питання, які стосуються всіх і кожного, що й було затверджено на законодавчому рівні з прийняттям 5 квітня 2001 р. Закону України «Про політичні партії в Україні» [3; 2001. – № 23. – Ст. 118]. Сучасні політичні партії вже не розглядаються як інструмент конфлікту приватних інтересів [5, с.37], а все частіше виконують роль інституту політичного компромісу, який сприяє узгодженню різновекторних за своєю спрямованістю інтересів громадян і держави.

Зараз конституційне законодавство має тенденцію й надалі розвиватися в руслі підвищення ролі погоджувальних і примирних процедур, що становлять сутність правового спілкування. Про це свідчать прийняті у 2004 р. зміни до Конституції України, відповідно до яких важливе значення у Верховній Раді України відводиться коаліції депутатських фракцій, яка створюється на взаємопорозумінні різних політичних позицій і за допомогою переговорних процесів з Президентом призначає Прем'єр-міністра й формує Кабінет Міністрів України [13; 2005. – № 20. – Ст. 44].

Таким чином, усе викладене вище свідчить, що в чинному конституційному законодавстві запроваджено ознаки правового спілкування: специфіка диспозитивного методу правового регулювання, правова природа Конституції, конституційні принципи, діяльність Верховної Ради, Конституційного Суду України, політичних партій, проведення всеукраїнських і місцевих виборів і референдумів, всенародних обговорень, анкетування громадської думки тощо. Крім того, підкреслено тенденцію розвитку конституційного законодавства в цьому напрямку завдяки прийнятим у грудні 2004 р. змінам до Основного Закону України щодо регламентації статусу коаліції депутатських фракцій.

Сподіваємося, що висновки, зроблені в процесі комплексного аналізу конституційного законодавства щодо закріплення в ньому засад правового спілкування, відкривають можливості для поступової гуманізації вітчизняного законодавства, забезпечення надійності гарантій і переваг, які надає право людям, а також дозволяють опрацювати науково обґрунтовані рекомендації стосовно того, яких соціально значимих цілей можна досягти без застосування примусових заходів, а з використанням лише примирних процедур.

Список літератури: 1. Алексеев С.С. Восхождение к праву. Поиски и решения. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: НОРМА, 2002. – 608 с. 2. Бергер П. Лукман Т. Социальное конструирование реальности. Трактат по социологии знания. – М.: Academia-центр «Медиум», 1995. – 332 с. 3. Відомості Верховної Ради України. 4. Конституційне право України: Підручник для студ. вищ. навч. закл. / За ред. Ю.М. Тодика й В.С. Журавського. – К.: Вид. дім «Ін Юре», 2002. – 544 с. 5. Лукьянов Д.В. Політичні партії: інструмент конфлікту чи компромісу // Конфлікти в суспільствах, що трансформуються. 36. наук. ст. (за матер. XI Харків. політолог. читань) / Упоряд.: А.П. Гетьман, О.В. Ставицька. – Х.: Право, 2001. – С. 37. 6. Перепелюк В.Г. Конституційні процедури. Державно-процесуальне право. – Чернівці: Рута, 2004. – 350 с. 7. Петришин О. Конфлікт та співробітництво як соціальне середовище права // Вісн. Акад. прав. наук України. – 2004. – №3. – С. 24-34. 8. Поляков А.В. Петербургская школа философии права и задачи современного правоведения // Правоведение. – 2000. – № 2. – С. 4-23. 9. Скакун О.Ф. О некоторых средствах решения юридического конфликта: этические кодексы и коллизионные нормы // Конфлікти в суспільствах, що трансформуються. 36. наук. ст. (за матер. XI Харків. політолог. читань) / Упоряд.: А.П. Гетьман, О.В. Ставицька. – Х.: Право, 2001. – С. 115, 116. 10. Тацій В.Я. Методологічні проблеми правової науки на етапі формування правової, демократичної, соціальної держави //Методолог. пробл. правової науки: Матер. міжнар. наук. конф. Харків, 13-14 груд. 2002 р. / Упоряд.: М.І. Панов, Ю.М. Грошевий. – Х.: Право, 2003. – С. 3-12. 11. Тодика Ю. Конституція України як соціальна цінність // Вісн. Акад. прав. наук України. – 2000. – № 4. – С. 46-54. 12. Тодика Ю. Роль Конституції України в становленні громадянського суспільства // Вісн. Акад. прав. наук України. – 1999. – № 2. – С. 3-12. 13. Хабермас Ю. Вовлечение другого. Очерки политической теории. – СПб.: Наука, 2001. – 417 с. 14. Цвік М. Про сучасне праворозуміння // Вісн. Акад. прав. наук України. – 2001. – № 4. – С. 3-13. 15. Честнов И.Л. Диалогическая онтология права в ситуации постмодерна // Правоведение. – 2001. – № 3. – С. 45-52.

Надійшла до редакції 28.12.2007 р.